

ГЕНДЕРНИЙ МОНІТОРИНГ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ: КРОК ЗА КРОКОМ

ПОСІБНИК для громадських моніторингових груп
(громадських спостерігачів та спостерігачок)

2022

Посібник підготований ГО “Бюро гендерних стратегій і бюджетування” в рамках проекту “Посилення спроможності місцевих органів влади та участі вразливих груп населення у плануванні та бюджетуванні, заснованому на принципах прав людини та гендерних аспектах” за підтримки ООН Жінки в рамках програми ООН із відновлення й розбудови миру, за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Програму ООН із відновлення й розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН із питань гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та Продовольча й сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз, Європейський інвестиційний банк, а також уряди Великої Британії, Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

Авторки-упорядниці: Юлія Гончар, Тетяна Іваніна

Погляди, викладені в публікації, належать авторкам та необов'язково відображають позицію структури ООН Жінки, Організації Об'єднаних Націй та будь-якої з її асоційованих організацій, а також офіційну позицію урядів країн-членів Європейського Союзу.

ООН Жінки є структурою ООН, яка працює над питаннями гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок. Світовий лідер у питаннях, які стосуються жінок та дівчат, організація ООН Жінки заснована з метою покращення реалізації їхніх потреб у всьому світі.

ГЕНДЕРНИЙ МОНІТОРИНГ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ: КРОК ЗА КРОКОМ

ПОСІБНИК для громадських моніторингових груп
(громадських спостерігачів та спостерігачок)

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ	3
ГЛОСАРІЙ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ГЕНДЕРНИЙ МОНІТОРИНГ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ	
1.1. Сутність гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	8
1.2. Хто, коли й чому може здійснювати гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів	10
1.3. Законодавчі підстави й передумови здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	13
РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ І КРОКИ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ	
2.1. Етап 1. Підготовка до здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	17
2.2. Етап 2. Аналіз послуг у фокусі гендерного моніторингу	23
2.3. Етап 3. Оцінка впливу місцевих програм і бюджетів на становище цільових груп і на гендерну рівність	29
РОЗДІЛ 3. ПІДГОТОВКА І ПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНІТОРИНГОВОГО ЗВІТУ	
3.1. Підготовка звіту за результатами гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	32
3.2. Поради щодо формування висновків і рекомендацій	34
3.3. Презентація та використання моніторингових звітів	36
ДОДАТКИ	
Додаток 1. Матриця гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	40
Додаток 2. Форма звіту гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів	45
Додаток 3. Як зробити послуги гендерно чутливими?	47

СКОРОЧЕННЯ

ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ГММПБ	Гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів
ГОБ	Гендерно орієнтоване бюджетування
ГЗН	Гендерно зумовлене насильство
ЕКОСОР	Економічна й соціальна рада ООН
ЖМБ	Жінки, мир, безпека
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
КЛДЖ	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
ЛГБТ	Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери
МПБ	Місцеві програми й бюджети
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ТГ	Територіальна громада
ППЛ	Підхід, заснований на правах людини
АААQ	Підхід АААQ (від англ. availability, accessibility, adequacy, quality of services) – фактична наявність, фізична доступність, прийнятність і якість послуг – для досягнення ефективного охоплення послугами
LNOB	Не залишити нікого осторонь (від англ. Leaving no one behind)

ГЛОСАРІЙ

**КОМПЛЕКСНИЙ
ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД,
або гендерний
мейнстрімінг**

процес оцінки наслідків будь-яких запланованих заходів для жінок і чоловіків, зокрема й законодавства, політики чи програми, у всіх сферах і на всіх рівнях. Ця стратегія гарантує, що всі потреби й досвід жінок і чоловіків враховано в процесі розробки, реалізації, моніторингу та оцінки політик і програм у всіх політичних, економічних і суспільних сферах, аби жінки й чоловіки однаково користувалися плодами таких зусиль і нерівність була неможливою. Кінцевою метою є досягнення гендерної рівності.

ПІДЗВІТНІСТЬ

вимагає, аби особи, які здійснюють владні функції і мають відповідні повноваження, мали чітко визначені функції і стандарти роботи (обов'язки) та надавали аргументоване обґрунтування своїх дій і рішень (готовність нести відповідальність).

**ГЕНДЕРНИЙ
МОНІТОРИНГ
МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ
І БЮДЖЕТІВ**

це інструмент громадського контролю й оцінки публічних послуг, передбачених у межах місцевих програм і фінансованих із бюджету громади, а також із державних коштів.

**ГРОМАДСЬКИЙ
КОНТРОЛЬ**

спостереження громадських організацій, ініціативних груп та осіб за дотриманням прав і законних інтересів чоловіків і жінок в установах, закладах, організаціях і органах державної влади, в органах місцевого самоврядування, а також в неурядових організаціях, що виконують публічні функції.

**ГЕНДЕРНИЙ
МОНІТОРИНГ**

систематична та об'єктивна оцінка планування, реалізації та результатів поточної діяльності, проекту, програми чи політики з гендерного погляду, що передбачає збір даних та інформації на основі визначених цілей та індикаторів гендерної рівності задля перевірки ступеня дотримання плану й досягнення цілей.

**ВРАЗЛИВІ ГРУПИ
НАСЕЛЕННЯ¹**

особи / сім'ї з найвищим ризиком потрапити в складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників.

1 Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII)

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ Й ЧИТАЧКИ!

Якщо ви вирішили розпочати роботу в царині гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів, пропонуємо вам ознайомитись із цим посібником.

У першому розділі ви знайдете інформацію про те, як розпочати роботу з гендерного моніторингу: визначити власну сферу інтересів і сформувати ефективну робочу групу.

Із другого розділу довідаєтесь про кроки, потрібні для здійснення моніторингу бюджетів і програм.

Насамкінець отримаєте рекомендації щодо ефективного застосування результатів моніторингу й інформування про досягнення робочої групи, що стане підґрунтям для справедливішого управління, якісніших послуг та комфортнішого й безпечнішого життя жінок і чоловіків громади.

Тож запрошуємо до прочитання й дальшого втілення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів!

ВСТУП

Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до статті 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Роль громадськості є визначальною і необхідною умовою для забезпечення контролю за діями органів влади й місцевого самоврядування. Для впровадження громадського контролю за дотриманням прав людини в Україні створено потужну законодавчу базу. Зокрема, згідно з Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України навесні 2021 року², Україна застосовує підхід, заснований на правах і свободах людини, що передбачає активну участь носіїв прав та відповідальність і підзвітність носіїв обов'язків. Людиноцентризм є головною перевагою такого підходу, отримання послуг є правом кожної людини, а не привілеєм чи щедротою від держави.

Громадські активісти й активістки як «носії прав» мають багато можливостей та інструментів для активної участі у просуванні гендерної рівності та у процесах ухвалення рішень щодо формування місцевих програм і бюджетів. Гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів є одним із них.

Здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів дає змогу запустити механізми підвищення прозорості й підзвітності бюджетного планування, ініціювати зміни в бюджетах і політику для кращого забезпечення потреб жінок і чоловіків, надто з числа вразливих груп населення. Також це дає змогу покращити обізнаність жінок і чоловіків громади, представниць і представників місцевої влади в гендерних питаннях під час планування й бюджетування, а також активізувати участь жінок і чоловіків у процесах ухвалення рішень.

Метою цього посібника є ознайомлення представників і представниць громадянського суспільства з процесом підготовки і втілення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів та підготовки звіту за його результатами. Здійснення такого моніторингу дає змогу громадянському суспільству контролювати рівень відповідності бюджетів різним потребам жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а відтак вплив цього чинника на їхнє життя.

Запропоновану методологію адресовано насамперед представникам і представницям громадянського суспільства (громадських організацій, груп самодопомоги, інших ініціативних груп) та всім зацікавленим особам.

² Указ Президента України №119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>

РОЗДІЛ 1.

**ГЕНДЕРНИЙ МОНІТОРИНГ
МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ
І БЮДЖЕТІВ**

1.1.

СУТНІСТЬ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Ефективна реалізація політик, стратегій і програм, спрямованих на досягнення гендерної рівності, неможлива без належної участі громадськості. Адже змістовна участь представників і представниць громади, об'єднання зусиль активістів і активісток, фахівців і фахівчинь із гендерних питань є необхідною умовою для досягнення кращих результатів. Вона може посилити результат і ефективно інтегрувати гендерні підходи до місцевих політик заради більшого врахування досвіду, потреб і пріоритетів жінок і дівчат, чоловіків і хлопців під час розробки й реалізації місцевих програм і політик.

Гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів (ГММПБ) – це інструмент громадського контролю й захисту прав людини, що його застосовує громадськість, у його фокусі – інтереси й потреби вразливих груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.

Гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів може бути зосереджено на питаннях, що стосуються:

- впровадження на місцевому рівні певних питань законодавства (наприклад, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про соціальні послуги» тощо);
- реалізації цілей і завдань місцевої політики чи програми (наприклад, гендерні аспекти програми соціально-економічного розвитку);
- потреби розробки нової програми чи забезпечення послуг тощо.

З огляду на те, що будь-яку сферу діяльності можна проаналізувати з погляду гендерної рівності (охорону здоров'я, ринок праці, освіту, соціальне забезпечення, соціальний захист, захист і безпеку, підприємництво, сільське господарство, довкілля, інфраструктуру тощо), гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів полягає у спостереженні за відповідністю наявного стану речей у певній сфері бажаному результату і в попередженні небажаних результатів через надання висновків і рекомендацій на підставі здійсненого моніторингу.

Моніторинг – це запланований процес, що має чітко визначену мету. Він передбачає систематичний збір і аналіз інформації, що дає змогу встановити здійснення заходів, пов'язаних зі спостережуванним явищем, відповідно до плану, законодавства чи гендерно чутливих потреб жителів громади (жінок і чоловіків, дівчат і хлопців) і досягнення бажаних результатів. Він полягає у виявленні відповідності наявного стану речей у певній сфері бажаному результату і в попередженні небажаних результатів через надання висновків і рекомендацій на підставі здійсненого моніторингу.

Здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів означає, що громадськість відстежує, аби дії органів державної влади чи місцевого самоврядування відповідали нормам законодавства й досягали визначених цілей, а послуги, що їх надають у громаді, відповідали встановленим у державі стандартам і конкретним потребам

жінок і чоловіків. Тож громадськість має також контролювати, аби програми були гендерно орієнтованими, а бюджети передбачали достатньо ресурсів задля надання якісних, доступних і безпечних послуг. Отже, здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів дає змогу контролювати ступінь забезпечення послугами потреб жінок і чоловіків, дівчат і хлопців та відповідність цих послуг їхнім інтересам.

Здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів дає змогу:

- запустити механізми збільшення прозорості й підзвітності програмування та бюджетного планування;
- ініціювати зміни у програмах, політиках і бюджетах задля кращого забезпечення потреб жінок і чоловіків, надто з числа вразливих груп населення;
- покращити якість врядування й надання послуг;
- поглибити обізнаність у гендерних питаннях під час планування й бюджетування, а також збільшити присутню участь жінок і чоловіків, зокрема зі вразливих груп населення, у процесах ухвалення рішень.

Представникам влади й постачальникам послуг гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів допомагає ідентифікувати проблеми, розуміти причини нерівності й дає змогу виробити проактивну позицію щодо їх вирішення, він також підвищує

довіру населення та є хорошою можливістю дізнатись думку жінок і чоловіків громади про послуги, про їхню оцінку послуг, про їхні потреби тощо. Моніторинг програм і бюджетів допомагає виявити тих, кого виключено чи дискриміновано, а також дає змогу виявити несправедливі практики і прояви нерівності.

У процесі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів відбувається врахування потреб, проблем, інтересів і досвіду різних груп жінок і чоловіків, надто тих, «хто лишився осторонь», аби зрозуміти причини нерівності й забезпечити, аби заходи з планування й розвитку охоплювали ці групи й виправляли недоліки.

Люди, що «лишилися осторонь» процесів розвитку, часто виявляються виключеними (маргіналізованими) з економічних, соціальних та/або політичних процесів – наприклад, через етнічну належність, расу, стать, вік, інвалідність, місце проживання або ж через поєднання цих чинників, що спричинює множинну дискримінацію.

Результати моніторингу сприяють прозорості, відкритості й ефективності місцевого самоврядування та підвищують якість життя людей незалежно від їхніх статі, віку, місця проживання, фізичного стану та соціально-економічного статусу.

1.2.

ХТО, КОЛИ Й ЧОМУ МОЖЕ ЗДІЙСНЮВАТИ ГЕНДЕРНИЙ МОНІТОРИНГ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Вочевидь, що більшість із нас хотіли б жити в громаді, де кожний відчувається в комфорті й у безпеці, впевнений у доступності потрібних йому послуг, а також у найоптимальнішому використанні ресурсів і бюджету громади. Такі зміни є можливими завдяки активній співпраці влади й громади. І гендерний моніторинг програм і бюджетів є саме тим інструментом, що допомагає досягати цих результатів та ефективно використовувати ресурси.

Якщо ви хочете досягти таких змін у вашій громаді, але маєте сумнів у достатності ваших сил і компетенцій, то цей підрозділ саме для вас. Тут ви дізнаєтесь про те, хто може здійснювати гендерний моніторинг і як сформувати моніторингову групу – команду однодумців, що допоможе ефектив-

ніше досягати визначених завдань і відчувати партнерську підтримку під час роботи.

Досягнення цілей і завдань гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів передбачає вільну, активну й присутню участь усіх зацікавлених сторін, зокрема і найвразливіших, маргіналізованих груп жінок і чоловіків, у процесах аналізу й перегляду наявних практик і дальшого контролю забезпечення підзвітності, правового захисту й допомоги для всіх.

Хто може ініціювати гендерний моніторинг?
Насамперед, це місцеві жителі й жительки – користувачі / користувачки програм, отримувачі / отримувачки послуг у громаді; вони ж «носії прав».

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Всі люди мають права – вони є **правовласниками, або «носіями прав»**. Як правовласники, люди мають право вимагати реалізації власних прав – брати участь у відстоюванні своїх прав на різних рівнях, зокрема й на рівні територіальної громади. Водночас уряди, установи й конкретні особи мають обов'язки щодо належної реалізації прав – вони є **носіями обов'язків**. Носії обов'язків: державні органи влади, зокрема парламент (Верховна Рада України), міністерства (відомства), органи місцевого самоврядування, судді й органи юстиції, поліція, надавачі медичних, адміністративних, соціальних послуг тощо.

Моніторинг можуть здійснювати окремі особи та об'єднання громадян, організації громадянського суспільства. Таку особу чи групу осіб, що спостерігають за ефективністю й законністю програм і практик та загалом прагнуть захистити права людей, називають **громадськими спостерігачами**.

Діяльність громадських спостерігачів і спостерігачок допомагає підтримувати ефективність систем врядування й надання послуг, тому вони є партнерами, а не конкурентами державних органів влади чи місцевого самоврядування. Адже гендерний моніторинг дає змогу зрозуміти структурні

причини нерівності й забезпечити, аби заходи з планування й розвитку охоплювали вразливі групи та виправляли недоліки.

Долучатися до громадського моніторингу може будь-хто:

- особа чи група осіб, зацікавлених в ефективності місцевих програм і бюджетів;
- організація громадянського суспільства, що спеціалізується в певній тематиці;

- медіа, що здійснюють журналістські розслідування;
- депутати, зацікавлені у відкритості й партнерстві;
- представники органів влади й місцевого самоврядування, зацікавлені в ефективності впровадження місцевих програм і бюджетів.

ВАЖЛИВО!

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ГРОМАДСЬКИХ СПОСТЕРІГАЧІВ І СПОСТЕРІГАЧОК:

Незалежність	збереження незалежності дій та уникнення конфлікту інтересів.
Нейтральність	об'єктивність аналізу та отриманих висновків і рекомендацій.
Корисність	готовність поділитися кращими практиками та співпрацювати.
Обізнаність	знання методології моніторингу та розуміння контексту.
Чуйність	розуміння потреб різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.
Конфіденційність	готовність дотримуватись принципу нерозголошення персональних даних, що стали відомими під час моніторингу.

На початковому етапі, під час створення робочої групи з гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів, важливим є врахування принципів гендерної рівності, залучення представників і представниць різних статево-вікових груп, зокрема і вразливих груп населення, та залучення представників / представниць організацій, що займаються питаннями рівності жінок і чоловіків. Важливим є залучення тих, «хто лишився осторонь», до посутньої участі та

забезпечення їм можливості бути почутими під час і в результаті здійснення гендерного моніторингу програм і бюджетів.

Моніторингова група може працювати у громаді на сталій основі для системного громадського контролю або ж її можна створювати щоразу у відповідь на певні дії чи бездіяльність місцевого самоврядування.

Зокрема, поштовхом для актуалізації моніторингових груп можуть бути такі ситуації:

- Розробка й дальша реалізація місцевих стратегій розвитку і програм.
- Впровадження нових публічних послуг і процесів.
- Неврахування суспільних інтересів і потреб різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців під час планування й розвитку.
- Наявність інформації про фактичні, заплановані чи ймовірні шкідливі чи сумнівні дії чи практики.
- Попередній негативний досвід програмування й бюджетування, що потребує уважного ставлення.
- Підтримка належного врядування та справедливого розвитку.

Отже, громадські спостерігачі та спостерігачки можуть бути і зовнішніми спостерігачами, і представниками органів місцевого самоврядування. Однак люди, якимось пов'язані з місцевими органами влади, у складі моніторингової групи можуть мати конфлікт інтересів, якщо результати моніторингу безпосередньо впливатимуть на оцінку їхньої роботи як менеджерів чи виконавців.

Конфлікт інтересів – ситуація суперечності особистого інтересу особи та її формальних обов'язків, що порушує об'єктивність і неупередженість її поведінки.

Залежно від ситуації у громаді, наявних часових, персональних та інших ресурсів, спостерігачі та спостерігачки мають планувати свою діяльність відповідно до обставин і очікуваних результатів моніторингу. Водночас на кожному етапі моніторингу цілі й зусилля мають лишатись неупередженими. Адже громадський контроль є одним із базових принципів демократії, що покращує якість місцевого управління.

Громадські спостерігачі та спостерігачки мусять об'єктивно й незалежно спостерігати, мати потрібну незалежність, аби зробити якісну роботу. Вони мають знати про потенційні конфлікти інтересів, що можуть вплинути на їхню здатність діяти незалежно й вирішувати ймовірні конфлікти, мають визначити, що вони готові зробити, а що – ні.

Далі ми переконаємось, що завдяки результатам громадського моніторингу програм і бюджетів представники влади отримують зворотній зв'язок від суспільства й можуть коригувати свої дії, реагуючи на потреби та інтереси жінок і чоловіків, дівчат і хлопців – жителів громади, зокрема й належних до вразливих груп населення.

1.3.

ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ Й ПЕРЕДУМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Підґрунтям для визначення завдань гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів і для його здійснення є українське гендерне та антидискримінаційне законодавство. Відповідно до статті 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», громадські організації, фізичні та юридичні особи мають право здійснювати моніторинг із питань запобігання та протидії дискримінації. Крім того, стаття 12 цього Закону зобов'язує органи місцевої виконавчої влади й місцевого самоврядування забезпечувати рівні права й можливості жінок і чоловіків та визначає функції цих органів задля забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків та запобігання гендерно зумовленому насильству (ГЗН). Зокрема, вони повинні:

- Впроваджувати державні та регіональні програми, орієнтовані на забезпечення рівних прав і можливостей, а також на запобігання та боротьбу з ГЗН.
- Підвищувати обізнаність щодо гендерної нерівності й ГЗН.
- Дотримуватися принципу гендерної рівності у своїй роботі тощо.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції забезпечують: надання жінкам і чоловікам рівних прав і можливостей, запобігання і протидію насильству за ознакою статі.

Див. ст. 12 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»³

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» також зобов'язує органи місцевої виконавчої влади й місцевого самоврядування дотримуватись принципу недискримінації у своїй роботі та підвищувати обізнаність щодо антидискримінації. Цей Закон також визначає можливості для антидискримінаційної експертизи проектів законодавства, що її можуть здійснювати організації громадянського суспільства.

Принцип недискримінації передбачає, незалежно від певних ознак:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Див. ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»⁴

Стратегічні документи – Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, Національний план дій щодо імплементації Резолюції 1325 РБ ООН «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021 – 2023 роки – передбачають ролі та обов'язки органів влади й місцевого самоврядування та визначають конкретні завдання за їхньою згодою.

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

Окремий стратегічний напрям Національної стратегії у сфері прав людини сфокусовано на «забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Зокрема, одне із завдань стратегії передбачає необхідність «забезпечити застосування комплексного гендерного підходу до формування, моніторингу та оцінки державної політики у всіх сферах життя суспільства»⁵.

Комплексний гендерний підхід, або гендерний мейнстрімінг
Процес оцінки наслідків будь-яких запланованих заходів для жінок і чоловіків, включно із законодавством, політикою чи програмою, у всіх сферах та на всіх рівнях. Це стратегія, яка гарантує, що всі потреби й досвід жінок і чоловіків враховано в процесі розробки, реалізації, моніторингу та оцінки політик і програм у всіх політичних, економічних і суспільних сферах, аби жінки та чоловіки однаково користувалися плодами таких зусиль і нерівність була неможливою. Кінцевою метою є досягнення гендерної рівності.

Економічна та соціальна рада ООН (ECOSOC), 1997 рік

Застосування гендерного підходу є ключем до ефективного програмування й бюджетування на всіх рівнях, його слід застосовувати впродовж усього циклу розробки та реалізації програм і політик.

Застосування гендерного підходу – це ефективний принцип розробки, планування, реалізації, моніторингу та оцінки, що його підтримує сильний механізм підзвітності.

Наведене вище правове підґрунтя дає змогу застосовувати гендерний моніторинг місцевих програм і бюджетів як методологію, покликану допомогти громадськості досягти гендерно орієнтованого, інклюзивного врядування, заснованого на правах людини у процесах планування й розвитку.

Отже, застосування гендерного підходу під час моніторингу місцевих програм і бюджетів дає змогу виявити тих осіб чи групи осіб, «що залишились осторонь», зрозуміти причини нерівності й забезпечити, аби заходи з планування та розвитку охоплювали ці групи й усували недоліки.

ВАЖЛИВО!

Збір доказів через гендерний аналіз контексту й результатів

Моніторинг і оцінка результатів гендерної рівності

**ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД
ДО ПРОГРАМУВАННЯ
ТА БЮДЖЕТУВАННЯ**

Розробка гендерно чутливих цілей та завдань програми і гендерних показників

Планування бюджету та реалізації заходів і послуг, спрямованих на задоволення потреб жінок, чоловіків та вразливих груп

⁵ Указ Президента України №119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>

Основою методології гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів є підхід, заснований на правах людини та на гендерній рівності й на дотриманні принципу недискримінації в діяльності місцевої влади, аби «нікого не залишити осторонь» під час планування й розвитку і насамперед підтримати найвразливіших.

Це означає, що місцева влада й надавачі послуг повинні:

- бачити причини нерівності в суспільстві й усувати дискримінацію;
- розуміти відмінність потреб, інтересів і досвіду різних груп жінок і чоловіків;
- фокусуватися на найвразливіших групах жінок і чоловіків.

Підхід, заснований на правах людини, має на меті підвищити обізнаність людей із їхніми правами, способами їх відстоювання, а також посилити спроможність і підзвітність осіб і установ, відповідальних за повагу, захист і забезпечення виконання цих прав.

Однією з передумов здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів є необхідність:

- захисту груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, котрі мають недостатньо політичної чи економічної влади та ризикують лишитися осторонь процесів місцевого розвитку;
- забезпечення обізнаності громадськості з її правами й можливостями їх захисту та врахування їх у процесах програмування й бюджетування у громаді;
- запобігання чи зниження ризиків, що можуть мати негативний економічний чи соціальний вплив на населення, надто й насамперед на групи жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, що є вразливими через стать, вік, інвалідність, інші соціальні характеристики;
- сприяння соціальній справедливості й соціальним змінам з урахуванням принципів гендерної рівності, правового підходу та принципу «нікого не залишити осторонь».

Тож завдяки моніторингу ви отримаєте задокументовані знання про характер і масштаби порушень. Адже здійснюючи моніторинг, ви збираєте докази (наприклад, порушень прав людини чи законодавства) та аргументи, що допоможуть вам у впровадженні змін.

РОЗДІЛ 2.

**ЕТАПИ І КРОКИ ГЕНДЕРНОГО
МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ
ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ**

2.1.

ЕТАП 1. ПІДГОТОВКА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Під час планування моніторингу найбільше часу та сил забирає його підготовка. Сам моніторинг зазвичай займає декілька тижнів, а підготовка може тривати навіть декілька місяців. Також багато часу забирають обробка даних і підготовка звітів.

Розпочинаючи роботу, слід визначити сферу для здійснення гендерного моніторингу місцевих бюджетів і програм. Задля цього варто відповісти на декілька запитань:

- Хто матиме користь від результатів моніторингу?
- Які саме групи жінок і чоловіків і як саме можна буде задіяти у процесі гендерного моніторингу?

Це дасть вам змогу визначитись із цільовими групами і проблемами, що мають бути у фокусі гендерного моніторингу. Зауважте, що до сфери вашого аналізу може бути включено будь-яку групу населення – людей різного віку, з різним соціальним, професійним, економічним статусом, етнічною належністю тощо. А вибір проблеми може залежати від інтересів людей зі складу моніторингової групи, а також від їхніх цілей.

Мета першого етапу роботи моніторингової групи – визначення фокусу гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів та розробка плану здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів.

Робота моніторингової групи на першому етапі передбачає здійснення двох кроків, спрямованих на:

- визначення фокусу гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів,
- розробку плану здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів.

Перед початком роботи оцініть ваші ресурси (людські, часові, технічні тощо). Зважте на сильні та слабкі сторони моніторингової групи, поміркуйте про додаткові можливості й загрози для дальшої роботи. Особливо це важливо з огляду на вибір теми моніторингу. Ось декілька загальних порад перед початком здійснення моніторингу:

- обираючи тему дослідження, спирайтесь на сферу діяльності організації, яку ви представляєте, чи на проблему, нагальну для обраної цільової групи;
- складіть перелік зацікавлених сторін, оцініть імовірні потенційні партнерства, що можуть допомогти у здійсненні моніторингу;
- зважте також на тих, хто, навпаки, може діяти як опоненти чи конкуренти, залежно від обраної сфери аналізу.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Будь-яку сферу діяльності можна проаналізувати з погляду гендерної рівності – охорону здоров'я, ринок праці, освіту, соціальне забезпечення, соціальний захист, захист і безпеку, підприємництво, сільське господарство, довкілля, інфраструктуру тощо.

КРОК 1.

Визначення фокусу гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів

Тут моніторингова група має визначити:

- проблеми / потреби цільової групи;
- мету й завдання гендерного моніторингу.

Перший крок є вкрай відповідальним з погляду успішності дальшої роботи.

Ви можете зосередити увагу на широкому спектрі питань, навіть тих, що спочатку можуть здатися такими, що не мають гендерних наслідків. Проблеми для аналізу можуть бути й дуже загальними (наприклад, становище жінок і чоловіків на ринку праці, гендерні питання в освіті чи в охороні здоров'я тощо), й цілком конкретними (наприклад, вплив місцевої транспортної політики на жінок і чоловіків тощо). Тому визначити предмет моніторингу – головне завдання для початку роботи моніторингової групи. Для цього слід відповісти на такі запитання:

- Інтереси якої цільової групи буде розглянуто?
- Які саме проблеми буде розглянуто?

Послідовність запитань (і відповідей на них) можна змінювати. Це дасть змогу гро-

мадським спостерігачам і спостерігачкам разом визначити мету й завдання здійснення моніторингу.

Формулюючи мету й завдання моніторингу, важливо врахувати:

- Яких результатів ми прагнемо досягти для цільової групи?
- Хто зацікавлений / незацікавлений у вирішенні проблеми?
- Кому буде адресовано результати гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів?
- Що маємо вивчити / дослідити для досягнення змін?

Відповівши на ці запитання, ви зможете визначити потрібні для досягнення змін напрями моніторингу. Також моніторингова група має визначити очікування цільових груп жінок і чоловіків щодо:

- бажаних способів розв'язання проблеми;
- бажаних дій влади для розв'язання проблеми / задоволення потреб і реалізації прав цільових груп жінок і чоловіків.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Якщо поміж громадських спостерігачів немає представників цільової групи – важливо залучити їх до консультацій.

Визначаючи проблеми й потреби цільових груп, важливо з'ясувати, чи відрізняються потреби жінок і чоловіків у межах цільової

групи та чи рівномірно визначено проблеми жінок і чоловіків? Важливо також установити, чи є виявлені проблеми порушенням

прав людини і якщо так, то конкретизувати, які саме права людини порушено чи проігноровано.

Відповідно до сфери аналізу, слід визначити, які саме групи жінок і чоловіків опини-

лись у найвразливішому становищі, не беруть участі в процесах планування, мають обмежений доступ до послуг і потребують особливої уваги й підтримки.

П'ять основних чинників для виявлення тих, хто потребує підтримки

1. Дискримінація	Які групи людей зазнають упередженого ставлення і правових обмежень через свою стать, етнічну належність, вік, інвалідність, релігію, національність, міграційний статус тощо?
2. Географічне розташування	Хто потерпає від відсутності чи обмеженості доступу до послуг, транспорту, інтернету чи соціальних, культурних, спортивних, рекреаційних об'єктів через місце проживання?
3. Управління	Хто потерпає від нерівних чи несправедливих програм, процесів чи бюджетів, через неефективну чи несправедливу роботу інститутів влади? Хто меншою мірою може чи взагалі не може брати змістовної участі в рішеннях, що безпосередньо на них впливають?
4. Соціально-економічний статус	Хто меншою мірою може чи взагалі не може скористатись якісними послугами з охорони здоров'я, чистою водою, електроенергією, соціальним захистом, санітарними й фінансовими послугами через рівень прибутків чи освіти, тривалість життя тощо?
5. Потрясіння і вразливість	Які групи жінок і чоловіків є вразливішими через вплив кліматичних змін, природних небезпек, насильства, конфліктів, війн, переміщень, надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я, економічних криз чи інших потрясінь?

Відповідно до визначених цілей і сфери моніторингу, виконання завдань гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів передбачають такі кроки:

- Визначити фактичне становище жінок і чоловіків та/або їх груп, виявити їхні потреби й інтереси у відповідній сфері.
- Через системну оцінку послуг проаналізувати ситуацію з правами людини в цій сфері.
- Звернути увагу влади на забезпечення нереалізованих / порушених прав людини в цій сфері.
- Знайти підстави для покращення надання послуг у разі їх відсутності, недоступності, низької якості.
- Підготувати рекомендації для дальшого визначення оптимального варіанту розв'язання виявлених проблем та обґрунтування потрібних управлінських рішень.

Вибір цілей моніторингу також залежить від навичок людей, котрі організують ініціативу моніторингу місцевих програм і бюджетів, а також від їхньої мотивації. Часом може бракувати досвіду в певній сфе-

рі, тому до процесу можна залучати інших суб'єктів, зокрема експертів та експерток із гендерних питань, із проблем політики й бюджету, науково-дослідницьку спільноту, профспілки тощо.

КРОК 2.

Розробка плану здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів

Розробка детального плану моніторингу дасть змогу не втратити часу й енергії на збирання зайвої інформації (такої, що не знадобиться вам у дальшій роботі). Тепер моніторингова група зосереджується на визначенні конкретних виконавців і їхніх завдань («хто саме і що робить?»).

Фактично, громадські спостерігачі та спостерігачки мають скласти план здійснення гендерного моніторингу й задокументувати конкретні кроки, визначити відповідальних осіб, терміни здійснення гендерного моніторингу. Від початку важливо визначити, чого ви хочете досягти через цей моніторинг:

- контролювати місцеві видатки та аналізувати їхній вплив на жінок і чоловіків, зокрема зі вразливих груп населення;

- впливати на справедливість перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення покриття потреб, інтересів, можливостей чоловіків і жінок;
- змінити підхід до ухвалення рішень про реалізацію державних і місцевих бюджетів;
- переконати політиків інтегрувати гендерний аналіз до бюджетного процесу тощо.

Розробляючи план моніторингу, дуже важливо на всіх етапах розробки пам'ятати про ваші мету й завдання та чітко визначити джерела інформації, з якими працюватиме моніторингова група. Тому важливо зосередитись на способах отримання потрібних вам даних.

ВАЖЛИВО!

Присвятіть достатньо часу для обговорення з колегами таких питань:

- Що відомо / невідомо про сферу дослідження?
- Які приклади розв'язання проблеми відомі?
- Хто й де має потрібну нам інформацію / дані?
- Як ми її отримаємо (методи збору)?

Для роботи в межах гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів слід спиратись на такі джерела інформації:

- закони України та нормативні акти;
- політики (програми, стратегії, плани дій) і рішення регіонального та місцевого рівнів;
- звіти державних структур і органів місцевого самоврядування;
- офіційна статистика;
- обстеження домогосподарств;
- адміністративні дані;
- тематичні дослідження;
- моніторингові звіти громадських організацій.

Для отримання даних моніторингова група може застосовувати різні методи збору інформації. Зокрема проводити інтерв'ю, ан-

кетування, фокус групи тощо. Інформацію можна також отримати у відповідь на запит про публічну інформацію.

Потрібні і кількісні, і якісні дані. Кількісні дані оперують цифрами (наприклад, кількість / частка жінок і чоловіків, які мають доступ до послуг, є власниками майна, отримують соціальні виплати, сплачують податки тощо). Якісні дані дають змогу виявити потреби та інтереси, пояснити причини проблем, оцінити ступінь вдовolenня / невдоволення політикою / діяльністю, зрозуміти соціальні відносини, норми, цінності, культуру й переконання тощо.

Також на цьому етапі слід зібрати додаткові дані про населення, послуги чи їх споживачів. Розуміння демографічних тенденцій, статеві-вікової структури населення та наявності вразливих груп потрібне для ефективного планування, усвідомлення необхідності соціальної інфраструктури й соціальних послуг.

ВАЖЛИВО!

Декілька порад щодо збору даних:

- Проаналізуйте і порівняйте якомога більше джерел. Різні категорії документів дають різні набори інформації.
- Розгляньте і проаналізуйте також відповідні тематичні документи, прямо не дотичні до гендерних питань (наприклад, програми із забезпечення діяльності й надання послуг).
- Документи чи певна інформація мають бути актуальними та, за потреби, враховувати попередні періоди (для порівняльного аналізу).
- Включайте покликання на проаналізовані документи до результатів.
- Поєднуйте збір та опрацювання кількісних і якісних даних.
- Використовуйте офіційні та неофіційні дані, що є важливими для теми моніторингу.

Радимо також скористатись гендерними профілями, якщо їх розроблено в громаді. Цей інструмент дає змогу встановити, в який спосіб чоловіки й жінки в певній громаді чи в населеному пункті можуть реалізувати своє право на освіту, соціальний захист, охорону здоров'я, проживання, спортивне

й культурне дозвілля, громадську безпеку, а також встановити наявність системних порушень прав людини і причини цих порушень. У центрі уваги гендерного профілю є вразливі групи позбавлених уваги жінок і чоловіків, чий потреби часто не враховують у процесі планування і бюджетування на

місцевому рівні. Аналіз зібраних даних дає змогу визначити потреби і пріоритети вразливих груп жінок і чоловіків, оцінити їх з погляду гендерної рівності та з урахуванням їхнього досвіду⁶.

Гендерний профіль – це інструмент, що дає змогу збирати й аналізувати дані про різні сфери економічного, політичного й соціального життя жінок і чоловіків у певній громаді, про наявні проблеми у сфері прав людини й гендерної рівності та пропонувати методи їх розв’язання через внесення змін до місцевих політик і бюджетів.

Гендерні профілі можуть містити демографічні дані, інформацію про вразливі групи, про проблеми в царині дотримання прав людини й гендерної рівності, про наявність і рівень доступу до освіти, до працевлаштування й до медичних послуг, про стан громадської безпеки, про можливості участі в громадському житті та в процесах ухвалення рішень, а також опис потреб у сфері прав людини й гендерної рівності та рекомендації щодо гендерно орієнтованих ініціатив задля розширення можливостей громади.

Також слід розуміти контекст – інформованість про ситуацію та проблеми зовнішнього середовища, що можуть зашкодити чи сприяти моніторингу. Розуміння контексту допомагає ефективно планувати й досягати визначених завдань, виявляти системні проблеми, а також формулювати збалансовані, корисні й досяжні рекомендації щодо посилення ефективності місцевих програм і бюджетів у результаті їх гендерного моніторингу.

На цьому етапі також важливо визначити:

- терміни здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів;
- ресурси, потрібні для здійснення гендерного моніторингу;
- відповідальних за здійснення гендерного моніторингу (за збирання даних, аналіз інформації, укладання звіту).

Врешті, готовий план дій включатиме: визначені конкретні потрібні кроки (обрання інструментів дослідження, зв'язок із ключовими зацікавленими сторонами, збір інформації, її аналіз, написання звіту тощо), перелік відповідальних виконавців, зазначення термінів і ресурсів, потрібних для виконання запланованих дій.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Дані щодо кількості населення слід подавати в розрізі за статево-віковими групами та місцем проживання. Також важливою є інформація про вразливі групи. У характеристику структури населення доречно включити інформацію про такі категорії: дівчата і хлопці віком до 14 років, молодь 15 – 35 років, дорослі жінки й чоловіки 36 – 60 років, жінки й чоловіки літнього віку 60+, ВПО, жінки й чоловіки з інвалідністю, учасники й учасниці бойових дій / ООС, діти-сироти, етнічні меншини (наприклад, роми), одинокі батьки / матері тощо.

⁶ Мобілізація громад для розширення можливостей найбільш вразливих жінок і чоловіків у східній Україні: Практичний посібник. УЖФ: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/brochure_cme_ukr.pdf

2.2.

ЕТАП 2. АНАЛІЗ ПОСЛУГ У ФОКУСІ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ

Погодьтеся, що надання послуг, яке не визнає різних потреб та інтересів жінок і чоловіків, навряд чи здатне задовольнити їхні потреби та інтереси чи зменшити гендерну нерівність і несправедливість. І навпаки, на-

дання послуг, що враховує гендерні аспекти, визнає та реагує на гендерні відмінності жінок і чоловіків, може зробити вагомий внесок у досягнення гендерної рівності і справедливості.

Мета другого етапу гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів – оцінити гендерну чутливість місцевих публічних послуг, що потрапили до фокусу проблеми.

Робота моніторингової групи на другому етапі передбачає здійснення двох кроків:

- збір даних та аналіз ситуації і законодавства у фокусі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів;
- оцінка гендерної чутливості послуг.

Починаючи моніторингову діяльність, ми зазвичай не знаємо, де міститься головна проблема, що її прагнемо розв'язати. Тому для ефективного здійснення моніторингу

слід проаналізувати ситуацію, що перебуває у фокусі моніторингу, та ретельно проаналізувати законодавство.

КРОК 3.

Збір даних та аналіз ситуації і законодавства у фокусі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів

Завдяки моніторингу ми дізнаємось об'єктивні факти. Тому необхідною умовою успішного здійснення моніторингу є аналіз ситуації та законодавства. Задля цього моніторингова група має зібрати і проаналізувати дані, заплановані на попередньому етапі, та визначити, як саме інтереси цільової групи жінок і чоловіків враховано в нормативно-правових актах. Також важливо встановити орган (організацію, установу, підприємство тощо), відповідальний за реалізацію політики чи надання послуги, визначити групи споживачів послуги,

чи бенефіціарів реалізації політики, досліджуваної у фокусі моніторингу. Результатом такого дослідження має бути точний опис проблеми. Крім того, здобуті дані дадуть нам знання про масштаб проблеми і стануть підґрунтям наших дальших стратегій з адвокації змін.

Громадські спостерігачі / спостерігачки можуть здобувати інформацію з різних джерел – і з документів, і з власних спостережень. Інформацією вважаємо будь-які відомості та/або дані, що їх можна зберегти на

матеріальних носіях чи відобразити в цифровому форматі. Проте важливо пам'ятати, що вас мають цікавити не лише думки, а насамперед факти, тому в перебігу всього моніторингу слід розвивати систему активного збору та аналізу інформації. Ви можете використовувати дані, отримані і з письмових (офіційних), і з власних джерел інформації.

Письмові джерела інформації:

- **Аналіз нормативно-правових актів.** Такий аналіз слід здійснювати в перебігу всього моніторингу. Він полягає у зіставленні змісту окремих нормативно-правових актів з реальною ситуацією, що її ми досліджуємо. Для неупередженого аналізу слід використовувати

не лише нормативно-правові акти, а й документи різних установ – накази, розпорядження, рішення, листи, адміністративну звітність тощо.

- **Аналіз преси.** Повідомлення в пресі не є об'єктивними знаннями про явища, але мають цінність як джерело інформації про те, що відбувається в суспільній свідомості чи про те, як формуються думки різних груп у цікавих нам сферах. Найчастіше аналізують пресу, готуючись до моніторингу.
- **Порівняльний аналіз статистичних даних.** Ця методика полягає в порівнянні даних, наведених у різних джерелах.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Зазвичай різні способи збору інформації доповнюють один одного і дають ширшу картину досліджуваної реальності. Комбінуючи різні методи дослідження, ми отримуємо об'єктивніші результати. Достовірною вважають інформацію, отриману й підтверджену з декількох джерел.

Моніторинг передбачає також збір даних із власних джерел інформації. Це можуть бути дані, отримані в результаті інтерв'ю, анкетування, роботи фокус-групи, громадського спостереження тощо.

Збір даних про нормативно-правову базу у фокусі теми моніторингу є дуже важливим,

адже під час моніторингу ми можемо зібрати задокументовані випадки порушення прав людини чи норм законодавства. Тому важливо, аби всі випадки було ретельно задокументовано. Так ми зможемо довести, що відбувається з людиною, чий права порушено, і який вигляд має конкретна проблема чи практика.

ВАЖЛИВО!

Будь-яку інформацію, отриману під час моніторингових досліджень, слід задокументувати. Документуючи випадок порушення закону, ви маєте:

- бути неупередженими – зазначати лише факти;
- визначити, як заподіяна шкода може впливати і на інших людей, а отже, бути прикладом певного явища;
- отримати згоду потерпілої сторони на використання інформації.

Під час здійснення моніторингу часто виникають ситуації, коли слід отримати певну інформацію від органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації. Задля цього громадським спостерігачам / спостерігачкам радимо вдаватись до **запитів на інформацію**. Запит можна подавати в усній, письмовій чи в іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою), він має містити:

- ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу чи адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;
- загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачеві це відомо;
- підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі.

ВАЖЛИВО!

Стаття 40 Конституції України гарантує, що кожен має право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення або ж особисто звертатись до органів державної влади, до органів місцевого самоврядування й до посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Згідно з Законом України «Про інформацію», кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання й захисту інформації, необхідної для реалізації його прав, свобод і законних інтересів.

Слід розрізняти запит на інформацію і звернення громадян. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій чи усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Публічна інформація – це відображена й задокументована будь-якими засобами й на будь-яких носіях інформація, отримана чи створена в процесі виконання суб'єкта-

ми владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або така, що її мають суб'єкти владних повноважень, інші розпорядники публічної інформації, визначені Законом України «Про доступ до публічної інформації».

Публічна інформація наявна в розпорядника інформації в готовому вигляді й не потребує додаткового опрацювання, тоді як відповідь на звернення опрацьовують індивідуально і створюють щоразу окремо.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Не є запитом на інформацію звернення, для відповіді на яке слід створити інформацію, крім випадків, коли розпорядник інформації не має запитуваної інформації, але зобов'язаний її мати.

Публічну інформацію зберігають і надають переважно суб'єкти владних повноважень, а також суб'єкти господарювання, котрі виконують делеговані повноваження суб'єктів

владних повноважень згідно із законом чи договором чи займають домінуючу (монопольну) позицію на ринку.

ВАЖЛИВО!

Реалізація права на інформацію не має порушувати громадських, політичних, економічних, соціальних, духовних, екологічних та інших прав, свобод і законних інтересів інших громадян, прав та інтересів юридичних осіб.

Якщо такої інформації немає у вільному доступі, особа може звернутись до органу державної влади чи місцевого самоврядування, до підприємства, установи чи організації (далі – розпорядники інформації) із запитом на її отримання.

За загальним правилом, відповідь на запит на інформацію слід надати не пізніше 5 робочих днів, із можливістю подовження терміну до 20 робочих днів. Звернення громадян слід опрацювати у місячний термін, із можливістю подовження його до 45 днів.

Після завершення моніторингу ми маємо зберегти копії всіх документів, отриманих під час дослідження – наприклад, плани, програми, відповіді на запити на інформацію, листування з органами влади тощо.

Зверніть увагу, що для здійснення неупередженого моніторингу, під час збору даних важливо охопити якомога ширше коло інформаторів, оскільки ви маєте отримати різноманітність думок. Зокрема, важливим є врахування думки осіб різного віку,

статі, стану здоров'я, місця проживання, представників / представниць, експертів / експерток організацій, що займаються питаннями рівності жінок і чоловіків. Крім об'єктивного аналізу даних (зокрема даних із розподілом на жінок, чоловіків, дівчат, хлопців з урахуванням віку, фізичних, соціальних, релігійних особливостей тощо), необхідне також обговорення ситуації з громадськістю. Вразливі групи та жінки й дівчата мають брати участь у процесі збору даних, надаючи інформацію про проблеми, що їх вони відчують у користуванні / доступі до послуг у досліджуваній сфері.

Отже, відповідь на ключове запитання кроку 3: «Якою є поточна ситуація?» дасть змогу моніторинговій групі дізнатись про чинні узаконені стандарти надання послуг та наявні ресурси для їх надання у громаді (зокрема, наявні інфраструктура та персонал, потрібні для надання послуг). Оцінка цих чинників допоможе зробити висновки щодо спроможності громади / установи надавати якісні послуги різним групам жінок і чоловіків.

КРОК 4.

Оцінка гендерної чутливості послуг

Як ми вже з'ясували, у фокусі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів перебуває аналіз послуг. Це дуже відповідальне завдання для громадських спостерігачів, адже неякісні послуги є причиною нерівності та серйозною перешкодою для реалізації прав жінок і чоловіків, надто тих, хто належить до маргіналізованих груп і перебуває у складних життєвих обставинах. Тому основною метою роботи моніторингової групи є оцінка гендерної чутливості місцевих публічних послуг, що потрапили до

фокусу проблеми. При цьому ключовими завданнями для оцінки послуг є:

- визначити, наскільки наявні послуги відповідають потребам жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, надто з числа вразливих груп;
- визначити зміни, потрібні для того, аби надання основних послуг стало доступнішим для жінок / дівчат і чоловіків / хлопців, надто зі вразливих груп, та більш гендерно орієнтованим, аби в найкращий спосіб задовольняти їхні потреби.

Попри закріплені в Конституції та в законах України положення про недискримінацію, послуги можуть бути дискримінаційними. Наприклад, деякі групи можуть бути позбавлені послуг із різних причин. Невизнання різного впливу послуг на жінок і чоловіків також може бути дискримінаційним. Бар'єри, що перешкоджають доступу до послуг, зокрема й неочевидні – можуть збільшити ризик різних форм гендерного насильства й дискримінації. Тож задля якісного аналізу послугу слід розглянути комплексно, під кутом її наявності, доступності, прийнятності та якості.

Зважаючи на вищезазначене, пропонуємо моніторинговій групі здійснювати діагностику обраних послуг відповідно до методологічної рамки AAAQ, що її розробив Данський інститут із прав людини (DIHR) для оцінки послуг. Вона визначає загальне розуміння змісту й інтерпретації міжнародних стандартів і принципів прав людини. Саме інструмент AAAQ дає змогу визначити потенційні бар'єри в доступі жінок і чоловіків до послуг.

Аби оцінити наявність послуг, слід дати відповіді на ключові запитання:

- Які послуги існують?
- Хто користується / не користується послугами й чому?

Зверніть увагу, що надання послуг не може бути добре спланованим без цілковитого розуміння того, ким є одержувачі цих послуг. Тому оцінюючи наявність послуг, важливо з'ясувати:

- Хто користується послугами: скільки жінок / дівчат, чоловіків / хлопців (загальна кількість і відсоткове співвідношення)?
- Чи є окремі послуги для жінок і чоловіків певних цільових груп? Чи є в цьому потреба?
- Чи є послуги достатніми з погляду потреб жінок і чоловіків, яких послуг не вистачає?

ЗА ОСНОВУ ОЦІНКИ БЕРЕМО ТАКІ КРИТЕРІЇ:

НАЯВНІСТЬ ПОСЛУГ	Розглядаємо з погляду достатності (кількості) послуг відповідно до кількості отримувачів / отримувачок і користувачів / користувачок.
ДОСТУПНІСТЬ ПОСЛУГ	Можливість для жінок, чоловіків та/або їх груп отримати послуги. Включає фізичну (місце й час), економічну (фінансову), інформаційну доступність.
ПРИЙНЯТНІСТЬ ПОСЛУГ	Публічні послуги жінки й чоловіки сприймають як такі, що є доречними, недискримінаційними, відповідними до сучасних культурних норм.
ЯКІСТЬ ПОСЛУГ	Послуги мають надавати на прийнятному рівні обслуговування, відповідно до чинних стандартів. Надавачі послуг мають потрібні навички й підготовку, а жінки й чоловіки в процесі отримання послуг не наражаються на загрозу своєму життю і здоров'ю. Якість також передбачає відповідне ставлення до, під час і після доступу до послуг.

Також у разі виявлення факту недостатності послуг моніторингова група має визначити причини дефіциту послуг.

Важливими є не лише наявність послуг, а й їхня доступність, чи безбар'єрність об'єктів, де надають такі послуги. Тому, аналізуючи послуги й відповідну інфраструктуру для надання послуг, важливо звертати увагу не лише на їх наявність, а й на територіальну та архітектурну доступність для маломобільних груп населення (жінок і чоловіків з інвалідністю, літніх людей, батьків і матерів із дітьми, маленьких дітей тощо). Наприклад, важливою є не лише наявність садочків чи школи, а й наявність ясельних груп, інклюзивних груп, груп подовженого дня тощо. Адже можливості працевлаштування, розвитку та громадської активності жінок із дітьми може бути обмежено через відсутність дитячих садочків, ясел, груп подовженого дня.

Оцінюючи **доступність послуг, моніторингова група має зосередитись на запитанні:** «Чи існують фізичні, економічні, інформаційні бар'єри в користуванні послугами?» При цьому важливо з'ясувати, наскільки послуги є доступними цільовим групам не лише за відстанню, графіком роботи, доступністю приміщень, але за їхньою ціною та за іншими показниками. Також важливо визначити групи жінок і чоловіків (зокрема і вразливі), яким недоступні ці послуги. Така робота: 1) покаже можливі факти порушен-

ня прав доступу до послуг / програм для цільових груп жінок і чоловіків (через місце проживання, рівень прибутків, етнічну належність, рівень освіти тощо); 2) виявить наслідки недоступності послуг для цільових груп жінок і чоловіків; 3) дасть змогу задокументувати докази можливих фактів дискримінації в доступі до послуг.

Так само важливим є оцінити, як соціокультурні й гендерні аспекти можуть вплинути на користування послугами, наприклад, через належність до певних етнічних груп (прийнятність послуг). Та чи наявні послуги враховують індивідуальні потреби жінок і чоловіків (приватність), зокрема з погляду безпеки й анонімності (в разі потреби).

Фактично робота моніторингової групи базуватиметься на оцінці якості послуг та зрештою визначатиме, наскільки споживачі послуг задоволені ними. Якщо ви зафіксуєте невдоволення споживачів послуг, то слід визначити причини, зокрема важливо зафіксувати окремо, чому і які жінки й чоловіки не задоволені послугами.

Отже, в результаті здійснення такої оцінки буде отримано дані, що на них базується надання послуг. Розподіл аналітичних і статистичних даних за статтю є необхідним для здійснення гендерного моніторингу і для надання рекомендацій у сфері надання послуг, з урахуванням потреб та інтересів жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.

2.3.

ЕТАП 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ НА СТАНОВИЩЕ ЦІЛЬОВИХ ГРУП ТА НА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ

Здійснення моніторингу передбачає насамперед збір і аналіз даних, що дає краще пізнати проблему, побачити, що не працює, і надалі провадити зміни. Проте буває й так, що сам факт здійснення моніторингу спричинює зміни й може спонукати відповідні установи до належного виконання їхніх

обов'язків, до дій згідно із законодавством, до впровадження належних стандартів. Тому оцінка впливу місцевих програм і бюджетів на становище цільових груп і на гендерну рівність є вкрай важливим етапом моніторингової діяльності громадських спостерігачів.

Мета цього етапу – проаналізувати, якою мірою впроваджувана політика, програми, бюджети вирішують визначені гендерні проблеми. Робота моніторингової групи передбачає здійснення гендерної оцінки місцевих політик, програм і бюджетів.

Робота моніторингової групи на другому етапі передбачає здійснення двох кроків:

- гендерна оцінка місцевих політик і програм;
- гендерна оцінка місцевих бюджетів.

Важливими умовами для якісної роботи на цьому етапі гендерного моніторингу є прозорість і підзвітність влади. Дотримання цих принципів сприяє своєчасному досту-

пу до потрібної інформації, збільшує ефективність, знижує ризики та покращує ухвалення рішень із питань, що безпосередньо впливають на громадськість.

КРОК 5.

Гендерна оцінка місцевих політик і програм

Місцеві політики і програми можуть діяти як важіль соціальних змін, забезпечуючи справедливе врядування й ефективний розвиток. А користувачі й користувачки програм, отримувачі й отримувачки послуг, застосовуючи інструмент гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів, можуть бути рівноправними партнерами в оцінці й

у програмуванні та визначити вплив політик і програм на жінок і чоловіків.

Задля цього моніторингова група має **оцінити гендерну чутливість політик**, програм і відповісти на ключове запитання: «Чи враховано гендерні аспекти у відповідних політиках чи програмах?». Для цього слід ви-

значити, чи політики і програми враховують потреби різних груп жінок і чоловіків та чи дають вони змогу повною мірою реалізувати право цільових груп у контексті виявленої проблеми. Не зайвим буде нагадати, що інтереси й потреби вразливих груп на цьому кроці слід оцінити з погляду жінок і чоловіків, дівчат і хлопців.

Важливо також **оцінити механізми підзвітності**, моніторингу й оцінки в чинних програмах. Іншим важливим аспектом моніторингу є оцінка того, якою мірою по-

літики і програми включають механізми громадської участі й підзвітності і як забезпечено участь жінок і чоловіків зі вразливих груп у процесі ухвалення рішень. Відповідно до правового підходу, користувачі й користувачки послуг є правовласниками, тобто активними агентами змін, а не просто пасивними отримувачами послуг. З огляду на це, вони є рівноправною стороною, як і органи місцевого самоврядування, в оцінці програм і бюджетів, що забезпечують надання послуг.

КРОК 6.

Гендерна оцінка місцевих бюджетів

На останньому кроці моніторингова група має здійснити оцінку бюджету й інших ресурсів, спрямованих на реалізацію політик / програм, що перебувають у фокусі гендерного моніторингу. Завданням громадських спостерігачів і спостерігачок є аналіз розподілу й використання фінансових ресурсів, передбачених на надання послуг у межах чинних у громаді програм і політик.

Також моніторинг передбачає оцінку бюджету в сенсі забезпечення задоволення потреб вразливих і маргіналізованих груп жінок і чоловіків та можливості доступу громадськості до актуальної та наданої у прийнятній формі інформації про бюджети, витрати і плани розвитку. Тож на фінальному етапі моніторингу ви маєте дати відповідь на запитання: «Скільки це коштує?»

Ключові запитання для моніторингу:

- Скільки і які ресурси спрямовано на відповідні програми / послуги? Чи ці ресурси зростають, зменшуються чи лишаються незмінними порівняно з минулими роками?

- Чи досить спрямованих ресурсів для розв'язання певної проблеми цільових груп жінок і чоловіків?

- Як впливають бюджет і певна політика на гендерну рівність (на жінок і чоловіків, дівчат і хлопців): погіршують її, покращують чи лишають незмінною?

Отже, гендерна оцінка місцевих бюджетів – це відповідальний крок до більшої підзвітності та прозорості місцевого врядування, що може покращити економічну політику загалом та сприяти наскрізному покращенню на різних рівнях громади, зокрема й у наданні послуг.

Рекомендації, надані за результатами такої оцінки, сприятимуть ефективному розподілу ресурсів і враховуватимуть просування різних потреб і внесків чоловіків і жінок, хлопців і дівчат у межах наявних прибутків, видатків та асигнувань, а також вимагатимуть коригування бюджетної політики в сенсі її загальної корисності.

РОЗДІЛ 3.

**ПІДГОТОВКА І ПРЕЗЕНТАЦІЯ
МОНІТОРИНГОВОГО ЗВІТУ**

3.1.

ПІДГОТОВКА ЗВІТУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Підготовка звіту за результатами гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів є вкрай відповідальним етапом. Тому ключовими питаннями для роботи моніторингової групи на цьому етапі є:

- Чи буде виявлено причини нерівності й сформульовано рекомендації для покращення ситуації та забезпечення гендерно орієнтованого й інклюзивного управління?
- Як результати гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів сприятимуть справедливому управлінню?

Структура фінального звіту за результатами моніторингу може бути різною, та певні частини звіту є обов'язковими. В Додатку 2 наприкінці посібника наведено рекомендовану структуру звіту.

Розпочніть ваш звіт зі стислого резюме, що міститиме стислий опис передумов, методів і результатів моніторингу. У вступі вкажіть інформацію про моніторингову групу, визначте передумови й терміни здійснення гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів і дайте опис проблеми / потреб цільової групи у фокусі гендерного моніторингу.

Далі у 2–3 абзацах зазначте мету й завдання гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів, а також стисло опишіть напрями дослідження, потрібні для досягнення змін у житті цільової групи, та вкажіть, кому буде адресовано результати гендерного моніторингу.

Важливо описати методологію здійснення моніторингу та застосовані методи збору інформації (наприклад, опитування, інтерв'ю, кабінетне дослідження, спостереження тощо).

Найважливішим розділом звіту є опис результатів моніторингу. В цьому розділі важливо вказати державні стандарти у фокусі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів та схарактеризувати їх дотримання на рівні громади. Задля цього слід зазначити:

- законодавчі норми щодо виявленої проблеми;
- дії (заходи) місцевих органів влади, спрямовані на розв'язання проблеми;
- наявна інфраструктура й персонал, потрібні для організації надання послуг на рівні громади (спроможність громади до надання якісних послуг);
- наявність, доступність, достатність, прийнятність послуг для цільової групи та факти порушення прав цільових груп жінок і чоловіків у доступі до певних послуг / програм, наслідки недоступності послуг для цільових груп жінок і чоловіків (аргументи, факти).

Далі у звіті розкрийте вплив місцевих політик, програм і бюджетів на становище цільових груп і на гендерну рівність (з особливим акцентом на становищі вразливих груп).

Ключові питання, що їх слід розкрити у звіті:

- Які місцеві політики / стратегії / програми спрямовано на розв'язання проблеми?
- Чи враховано в цих політиках гендерні аспекти?
- Які ресурси для цього потрібні?
- Які фінансові можливості існують?

Задля цього слід схарактеризувати:

- врахування у програмах і проектах потреб цільових груп;
- можливості участі цільових груп у розробці місцевих програм, бюджетів

(чи передбачено місцевими нормативно-правовими актами та чи брали участь фактично);

- які ресурси спрямовано на забезпечення потреб цільових груп і як впливають бюджети й відповідна політика на гендерну рівність;
- можливості доступу до інформації про програми й бюджети та ступінь прозорості й доступності механізму розподілу коштів.

Наприкінці звіту моніторингова група дає висновки та рекомендації.

3.2.

ПОРАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ВИСНОВКІВ І РЕКОМЕНДАЦІЙ

Кожен звіт про результати гендерного моніторингу має містити висновки та рекомендації. Це найважливіша частина звіту, адже саме тут буде запропоновано конкретні заходи чи стратегії для усунення проблем і бар'єрів, виявлених під час моніторингу. Рекомендації мають безпосередньо відповідати ключовим висновкам, отриманим через збір і аналіз даних.

У висновках не застосовуйте тон «прокурора», не протиставляйте себе місцевій владі. Адже в основі гендерного моніторингу – прагнення підвищити ефективність місцевого врядування й надання послуг. Застосовуйте партнерський тон, намагайтесь переконати, що гендерні питання є наскрізними, й тому результати моніторингу є важливими для громади та її жителів і жительок.

Кожну рекомендацію слід формулювати одним реченням, вона має бути стислою та

починатися дієсловом («створити», «встановити», «фінансувати», «сприяти», «координувати» тощо). Бажано використовувати у формулюваннях «SMART» («розумний») формат – конкретний, вимірний, досяжний, реалістичний, своєчасний. Після кожної рекомендації може бути декілька речень пояснювального тексту.

Окрім «розумності», рекомендації мають бути здійсненними. Під час розробки рекомендацій варто враховувати доцільність оперативну й політичну (тобто політичну волю).

В таблиці⁷ нижче наведено приклади рекомендованої діяльності, що її можуть здійснювати надавачі / постачальники послуг, із використанням рамкових характеристик із гендерної рівності й захисту прав людини для врахування гендерних аспектів у різних програмах:

Характеристики	Які заходи можна включити до місцевих програм для дотримання цих характеристик під час надання послуг
Недискримінація та рівність	<ul style="list-style-type: none">• Підвищити обізнаність надавачів послуг зі змістом принципів та їхнього реального функціонування через правила надання послуг.• Включити до норм поведінки надавачів послуг спеціальні положення про заборону насильства, сексуальних домагань відносно жінок.• Контролювати процес надання послуг, аби гарантувати недискримінаційність послуг.• Створити ефективний механізм подання скарг у разі порушення цих принципів.

⁷ Зміцнення процесу інтеграції принципів гендерної рівності в Програмі ООН із відновлення та розбудови миру й управління на сході України (UN RPP), 2019, с.49-50.

Продовж. табл.

Характеристики	Які заходи можна включити до місцевих програм для дотримання цих характеристик під час надання послуг
Інклюзивна участь	<ul style="list-style-type: none"> • Розбудовувати потенціал жінок і вразливих груп – отримувачів послуг задля їхньої участі в змістовних консультаціях щодо надання цих послуг. • Підтримувати жіночі бізнес-асоціації та розбудовувати їхній потенціал для надання якісних і доступних послуг. • Забезпечувати послуги та використовувати канали комунікації щодо них, аби ними послуговувались жінки, вразливі групи, особи з інвалідністю.
Наявність	<ul style="list-style-type: none"> • Проаналізувати, чи є забезпечення послугами достатнім для жінок і вразливих груп, а також чи є вони доступними. • Додати до програм професійної підготовки жінок і вразливих груп тренінги з «соціальних компетенцій» – лідерства, спілкування, стажування, навчання, наставництва – для формування впевненості в собі та перспектив у роботі. • Стимулювати дівчат і жінок до вибору професійної підготовки у сфері точних наук.
Доступність	<ul style="list-style-type: none"> • Врахувати розташування центрів надання послуг та їхню віддаленість від користувачів. • Врахувати доступність послуг для осіб із різними обмеженнями фізичних можливостей (мова жестів, послуги перекладу, пандуси тощо). • Врахувати соціальну доступність послуг, тобто відсутність стигми (для ВІЛ-позитивних, ромів, ЛГБТ, ВПО тощо). • Передбачити гендерні аудити щодо доступності послуг. • Передбачити перевірки безпеки закладів, що надають послуги.
Прийнятність	<ul style="list-style-type: none"> • Аналізувати програми та послуги задля запобігання відтворенню в них гендерних та інших стереотипів щодо ролі жінок і задля сприяння гендерній рівності й недискримінації.
Адаптивність	<ul style="list-style-type: none"> • Оцінити гнучкість послуг і їхню здатність адаптуватися до: зміни соціальних, економічних і політичних тенденцій; різної місцевості (міська / сільська); різних поколінь; катастроф, спричинених стихійним лихом кліматичного походження чи збройними конфліктами / війнами. • Оцінити адаптивність з огляду на розрив поколінь під час надання послуг із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, наприклад, включити старше покоління, яке має нижчий рівень цифрової грамотності.

3.3.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МОНІТОРИНГОВИХ ЗВІТІВ

Використовуючи результати гендерного моніторингу, робоча група може впливати на ухвалення рішень про програмні заходи й видатки та висувати свої пропозиції чи альтернативні варіанти.

Громадські спостерігачі та спостерігачки не конче прагнуть до публічного звітування й можуть натомість очікувати розв'язання проблем від осіб, котрі ухвалюють рішення. Приватне спілкування дає змогу органам влади й надавачам послуг виправляти помилки, не завдаючи шкоди репутації.

Водночас, публічна презентація, обговорення в колі експертів і залучення публічних осіб до інформування можуть бути необхідними, аби викликати ефективну реакцію чи побачити зміни. Привернення уваги всіх зацікавлених сторін до конкретних питань може об'єднати їх для досягнення спільної мети.

В разі організації публічного заходу, для представлення й обговорення результатів моніторингу слід створити належні умови, врахувати доступність, місце й час проведення заходу задля врахування думок різних груп населення, зокрема населення різного віку, статі, стану здоров'я (наприклад, інвалідність), місця проживання (місто / село), належності до вразливих груп населення.

Декілька порад задля покращення результативності звітів:

- Вивчайте свою цільову аудиторію.
- Зосередьтеся на тих, на кого ви можете вплинути.
- Чітко повідомляйте, що й чому слід зробити.
- Працюйте з лідерами, аби запроваджувати зміни.
- Використовуйте партнерство і знаходьте союзників.
- Інформуйте владу та використовуйте механізми підзвітності для відстежування результатів.

Демократична влада відповідно до принципів прозорості й підзвітності має сприяти оприлюдненню моніторингових звітів і результатів громадської експертизи, залученню широкого кола громадськості до аналізу та оцінки її роботи, оскільки це сприяє її ефективності. Врахування гендерного підходу на всіх етапах моніторингу програм і бюджетів, підготовки та презентації результатів забезпечить доступ жінок і чоловіків до оцінки, планування й реалізації програм і бюджетів, зменшуватиме гендерну нерівність і сприятиме досягненню гендерної рівності у всіх сферах життя.

Моніторингова група може застосовувати різні методи для досягнення очікуваних результатів і змін, приклади наведено в таблиці.

Методи	Діяльність	Результати
Приватні комунікації	електронна пошта / дзвінки / особисті зустрічі	Дає змогу владі виправляти помилки або вживати заходів щодо подолання виявлених проблем, не завдаючи шкоди репутації.
Звітування про позитивні досягнення	Визнання в публікаціях хорошої роботи; Звітування про позитивні дії, вжиті для виправлення помилок.	Підвищує обізнаність громадськості з діяльністю органів влади й надавачів послуг. Нагадує громадськості про необхідність підтримки навчання й розвитку через конструктивну критику.
Звітування про негативні результати	Забезпечення обізнаності громадськості й органів влади з проблемою.	Сприяє забезпеченню прозорості й відкритості. Також передбачає повідомлення про негативні проблеми та залишає простір для зворотного зв'язку.
Публікація важливої інформації	Забезпечення прозорості під час розробки програм і бюджетів.	Аналіз і дослідження різних джерел інформації, зокрема з питань гендерної рівності, питань прав людини та інклюзивного розвитку.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Насамкінець зауважимо, що крім важливих методичних порад і інструкцій, що про них ішлося вище, пам'ятайте також про власну цінність і цінність вашої мети, тримайте у фокусі цільову групу та плекайте історію спільної роботи робочої групи з громадського моніторингу.

Пам'ятайте, що участь громадськості в оцінці потреб, у визначенні пріоритетів, у плануванні й розподілі бюджетів, у проєктуванні, у впровадженні та в моніторингу програм і бюджетів сприяє досягненню гендерної рівності, зменшує бідність і підвищує добробут через справедливіші й ефективніші надання послуг і розподіл коштів у громаді.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

МАТРИЦЯ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

Кроки ГММПБ	Завдання	Орієнтовні запитання	Результат:
1 ЕТАП. ПІДГОТОВКА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ			
Мета: визначення фокусу проблеми й розробка плану здійснення гендерного моніторингу МПБ			
1. Визначення фокусу гендерного моніторингу МПБ (Що моніторимо?)	Визначення проблем / потреб цільової групи (Які проблеми існують?)	<ul style="list-style-type: none"> • Інтереси якої цільової групи буде розглянуто? / Які проблеми буде розглянуто? • З якими конкретними проблемами зіштовхується цільова група? • Які конкретні потреби має цільова група? • Чи мають відмінності потреби жінок і чоловіків у межах цільової групи? • Чи однаковою мірою визначені проблеми зачіпають жінок і чоловіків? • Чи є виявлені проблеми порушенням прав людини? Які саме права людини порушено / проігноровано? • Очікування цільових груп жінок і чоловіків щодо розв'язання проблеми: що має зробити влада для розв'язання проблеми / задоволення потреб і реалізації прав цільових груп жінок і чоловіків? 	Проблеми цільових груп деталізовано (в контексті гендерного моніторингу МПБ).
	Визначення мети й завдань гендерного моніторингу МПБ (Які зміни є необхідними?)	<ul style="list-style-type: none"> • Чого прагнемо досягти для цільової групи? • Хто зацікавлений / не зацікавлений у розв'язанні проблеми? • Кому буде адресовано результати гендерного моніторингу МПБ? • Що маємо вивчити / дослідити для досягнення змін? 	Визначено потрібні напрямки для моніторингу досягнення змін.

2. Розробка плану здійснення гендерного моніторингу МПБ (Хто і що робить?)	Визначити джерела й методи збору інформації <i>(Яка інформація наявна / потрібна?)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Що відомо / невідомо? (Закони, програми, послуги тощо)? • Які приклади розв'язання проблеми відомі? • Де / хто має потрібну нам інформацію (дані)? • Як ми її отримаємо (методи збору)? 	Визначено конкретні кроки, відповідальних осіб, терміни здійснення гендерного моніторингу МПБ тощо.
	Визначення плану здійснення гендерного моніторингу МПБ <i>(Що, Де, Коли, Хто)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Які терміни здійснення гендерного моніторингу МПБ? • Які ресурси потрібні для здійснення гендерного моніторингу МПБ? • Хто відповідає за здійснення гендерного моніторингу МПБ (за збір даних, аналіз інформації, укладання звіту)? 	
2 ЕТАП. АНАЛІЗ ПОСЛУГ У ФОКУСІ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ Мета: здійснити оцінку гендерної чутливості місцевих публічних послуг, що потрапили до фокусу проблеми			
3. Збір даних і аналіз ситуації та законодавства у фокусі гендерного моніторингу місцевих програм і бюджетів (Яка ситуація?)	Визначити стандарти й ресурси для надання послуг <i>(Які стандарти інфраструктури та людських ресурсів існують?)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Що гарантує законодавство щодо виявленої проблеми? • Які послуги має бути надано (гарантовано)? Чи існують стандарти надання цих послуг? • Чи вживають місцеві органи влади якихось заходів для розв'язання проблеми? Якщо так, то яких саме? • В яких документах відображено інтереси цільової групи жінок і чоловіків (перелік і норми законодавчих актів)? • Які установи (державні та приватні) залучено до надання послуг? • Яка інфраструктура існує в громаді для надання послуг? • Чи досить персоналу для надання цих послуг? Чи достатньо він кваліфікований? 	Визначено законодавчі підстави і стандарти надання послуг. Наявну інфраструктуру та персонал, потрібні для надання послуг, оцінено з погляду їхньої спроможності надавати якісні послуги.

<p>4. Оцінка гендерної чутливості послуг (Наскільки наявні послуги забезпечують потреби?)</p>	<p>Оцінити наявність послуг (Які послуги існують? Хто користується / не користується послугами й чому?)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Які послуги, дотичні до виявленої проблеми, існують у громаді? • Хто користується послугами: скільки жінок / дівчат, чоловіків / хлопців (загальна кількість і відсоткове співвіднесення)? • Чи розрізнено послуги для жінок і чоловіків у цільових групах? Чи є в цьому потреба? • Чи є послуги достатніми з огляду на потреби жінок і чоловіків, яких послуг не вистачає? • Чому існує дефіцит послуг? 	<p>Оцінено наявність послуг у достатній кількості, їхню доступність (інформаційну, економічну, фізичну), соціокультурну прийнятність і якість.</p>
	<p>Оцінити доступність послуг (Чи існують фізичні, економічні, інформаційні бар'єри в користуванні послугами?)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Наскільки послуги є доступними цільовим групам (щодо відстані, графіку роботи, доступності приміщень, ціни тощо)? • Чи однаково послуги є доступними для жінок і чоловіків у цільовій групі? • Чи всі групи жінок і чоловіків достатньо поінформовані про послуги? Чи є групи населення, що не мають доступу до інформації про послуги? • Чи існують групи населення (зокрема і вразливі), яким не доступні ці послуги? Чому (відстань, графік роботи, доступність приміщень, ціна тощо)? • Чи є факти порушення прав доступу цільових груп жінок і чоловіків до послуг / програм (через місце проживання, рівень прибутків, етнічну належність, рівень освіти тощо)? • Якими є наслідки недоступності послуг для цільових груп жінок і чоловіків (аргументи, факти)? Які докази ми маємо? • Чи є факти дискримінації щодо доступу до послуг (зокрема вразливих груп)? 	

	Оцінити прийнятність послуг (які соціокультурні й гендерні аспекти слід узяти до уваги?)	<ul style="list-style-type: none"> • Чи наявні послуги враховують індивідуальні потреби жінок і чоловіків (приватність)? • Чи наявні послуги враховують потреби вразливих груп жінок і чоловіків (безпека, анонімність)? • Чи наявні послуги враховують культурні потреби представників етнічних груп? 	
	Оцінити якість послуг (Чи задоволені споживачі?)	<ul style="list-style-type: none"> • Наскільки задоволені послугами жителі й жительки громади? • Якщо не задоволені, то чому? • Наскільки надання послуг є безпечним для цільових груп? 	

3 ЕТАП. ОЦІНКА ВПЛИВУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ НА СТАНОВИЩЕ ЦІЛЬОВИХ ГРУП І НА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ

Мета: проаналізувати, якою мірою чинна політика, програми, бюджети розв’язують виявлені гендерні проблеми

5. Оцінка місцевих політик і програм (Яким є вплив політик і програм?)	Визначати гендерну чутливість політик, програм (Чи враховано гендерні аспекти?)	<ul style="list-style-type: none"> • Які місцеві політики / стратегії / програми спрямовано на розв’язання проблеми? • Чи є місцеві політики / стратегії / програми гендерно орієнтованими? • Чи дають змогу політики / програми / стратегії повною мірою реалізувати право цільових груп жінок і чоловіків у контексті виявленої проблеми? • Чи місцеві політики / стратегії / програми враховують потреби вразливих груп населення? 	Участь носіїв прав та інших дотичних стейкхолдерів, зокрема і найвразливіших груп, в укладанні місцевих програм. Доступ до вчасної та прийнятної за формою інформації про програми і плани розвитку.
	Оцінити підзвітність	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містять політики і програми механізми підзвітності? • Чи існують і чи є доступними механізми моніторингу та оцінки ? 	
	Участь	<ul style="list-style-type: none"> • Чи містять політики і програми механізми громадської участі й підзвітності? • Як забезпечено участь жінок і чоловіків зі вразливих груп? 	

<p>6. Оцінка місцевих бюджетів (Скільки це коштує?)</p>	<p>Здійснити оцінку бюджету й інших ресурсів, спрямованих на реалізацію політик / програм, у фокусі здійснення гендерного моніторингу МПБ (Які фінансові можливості існують?)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Скільки саме і які ресурси спрямовано на ці програми / послуги? Ці ресурси зростають, зменшуються чи лишаються незмінними (в реальному вираженні) порівняно з минулими роками? • Чи досить спрямованих ресурсів для розв'язання проблем цільових груп жінок і чоловіків? • Як впливають витрачені бюджети й відповідна політика на гендерну рівність (на жінок і чоловіків, дівчат і хлопців): послаблюють її, посилюють чи лишають незмінною? 	<p>Проаналізовано розподіл і використання фінансових ресурсів, передбачених для надання послуги і для забезпечення наявності, доступності (інформаційної, економічної, фізичної), соціокультурної прийнятності та якості послуги.</p> <p>Проектування бюджету для задоволення потреб вразливих і маргіналізованих груп. Доступ до вчасної та прийнятної за формою інформації про бюджети, витрати і плани розвитку Прозорий і доступний для носіїв прав механізм здійснення моніторингу бюджетів.</p>
--	---	--	---

ДОДАТОК 2.

СТРУКТУРА ЗВІТУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ГЕНДЕРНОГО МОНІТОРИНГУ МІСЦЕВИХ ПРОГРАМ І БЮДЖЕТІВ

РЕЗЮМЕ (до 1 стор.)

Стислий опис передумов, методів і результатів здійснення моніторингу

ВСТУП (до 0,5 стор.)

- *інформація про моніторингову групу, про передумови й терміни здійснення гендерного моніторингу МПБ*

Відповіді на запитання: ЩО, ДЕ, КОЛИ, ХТО?

Що має бути описано: склад моніторингової групи, передумови вибору теми моніторингу (потреба / мотивація здійснення ГММПБ).

- *Опис проблеми / потреби цільової групи у фокусі гендерного моніторингу МПБ*

Відповіді на запитання: Що моніторимо? Які проблеми існують?

Що має бути описано: цільові групи та проблеми, що їх буде висвітлено у звіті.

МЕТА, ЗАВДАННЯ (до 0,5 стор.)

Відповіді на запитання: Які зміни є необхідними?

Що має бути описано: напрямки дослідження, потрібні для досягнення змін у житті цільової групи; кому буде адресовано результати гендерного моніторингу МПБ.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ (до 0,5 стор.)

Відповіді на запитання: Яка інформація наявна? Як інформацію було зібрано?

Що має бути описано: НПА, програми, застосовані методи збору інформації (наприклад, опитування, інтерв'ю, кабінетне дослідження, спостереження тощо).

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ (до 5 стор.)

- *Державні стандарти у фокусі гендерного моніторингу МПБ та їх дотримання на рівні громади*

Відповіді на запитання: Яка ситуація? Які стандарти інфраструктури та людські ресурси існують? Які послуги існують? Хто користується / не користується послугами й чому?

Що має бути описано:

- законодавчі гарантії щодо виявленої проблеми;
- дії (заходи) місцевих органів, спрямовані на вирішення проблеми;
- наявна інфраструктура та персонал, необхідні для надання послуг (щодо їхньої спроможності надавати якісні послуги);
- наявність, доступність, достатність прийнятність послуг для цільової групи та факти порушення прав доступу цільових груп жінок і чоловіків до послуг / програм і наслідки недоступності послуг для цільових груп жінок і чоловіків (аргументи, факти).
- **вплив місцевих політик, програм і бюджетів на становище цільових груп і на гендерну рівність** (з особливим акцентом на вразливих групах)

Відповіді на запитання: Які місцеві політики / стратегії / програми спрямовано на розв'язання проблеми? Чи враховано в цих політиках гендерні аспекти? Скільки це коштує? Якими є фінансові можливості?

Що має бути описано:

- врахування у програмах і проектах потреб цільових груп;
- можливості їх участі в розробці місцевих програм, бюджетів (чи передбачили це місцеві НПА та чи брали вони участь фактично);
- які ресурси спрямовано на забезпечення потреб цільових груп і як впливають бюджети й відповідна політика на гендерну рівність;
- можливості доступу до інформації про програми й бюджети та ступінь прозорості й доступності механізму розподілу коштів.

ВИСНОВКИ. РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДОДАТОК 3.

ЯК ЗРОБИТИ ПОСЛУГИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИМИ?⁸

Аби послуги стали гендерно чутливими, їх передовсім мають формувати і планувати у процесі безпосередньої участі жінок і чоловіків, надто належних до вразливих груп, аби їхні специфічні потреби було задоволено, а людські права реалізовано. Далі послуги слід оцінити з погляду їх наявності, доступності, прийнятності, безпечності, адаптивності й гендерної справедливості — всіх вище проаналізованих характеристик.

Аби оцінити **наявність** послуги, слід визначити:

- кількість осіб у громаді, що потребують цієї послуги;
- кількість надавачів послуги та їхні потужності (наприклад, кількість учителів / лікарів / медсестер тощо на тисячу населення й порівняти зі стандартами);
- відповідність попиту і пропозиції;
- кількість осіб, що потребують послуги, але не отримують її через недостатню її кількість.

Економічну доступність послуги можна оцінити, відповівши на такі запитання:

- чи кількість безплатних послуг відповідає кількості осіб (домогосподарств), що її потребують?
- чи плата за послугу є економічно доступною найбільш вразливим категоріям населення?
- яка кількість осіб вважає послугу економічно недоступною (із розподілом за статтю, віком, рівнем доходу тощо)?

Соціальну доступність, або **інклюзивність** послуги можна визначити, з'ясувавши:

- чи створено в громаді базу даних осіб (домогосподарств), що належать до вразливих і маргінальних груп, із розподілом за статтю, віком, рівнем прибутку, сімейним статусом тощо;
- чи існує система відстеження, як жінки й чоловіки зі вразливих і маргінальних груп користуються публічними послугами;
- чи є публічні послуги безплатними (фінансово доступними) для найбільш вразливих верств населення;
- чи можна відстежити кількість людей, позбавлених послуг (або з обмеженим доступом) через неспроможність їх оплатити (з розподілом за статтю, віком, рівнем прибутку тощо);
- чи існують механізми залучення до діалогу жінок і чоловіків, що належать до вразливих груп, із представниками державних інституцій, ОМС і надавачами послуг.

⁸ Гендерно орієнтоване врядування: практ. посіб. / Іваніна Т., Кисельова О., Колодій М. — Київ: Видавничо-поліграфічна компанія «Юстон», 2021. — 116 с

Для того, аби визначити **фізичну доступність** послуги, слід зрозуміти:

- чи є послуга фізично доступною з погляду територіальної наближеності, наявності транспортно-спортивного сполучення, вказівних знаків, під'їзних шляхів і місць паркування для транспортних засобів, можливості вільного (безперешкодного) доступу до приміщення, де надають послугу, надто громадянам з інвалідністю, літнім людям, батькам із дітьми;
- скільки осіб вважають послугу фізично недоступною (із розподілом за статтю, віком, рівнем прибутку тощо).

Інформаційну доступність послуги можна оцінити, відповівши на такі запитання:

- чи після запровадження послуги інформують потенційних користувачів про її ціну та про спосіб її оплати, про процедури її отримання, про потрібні документи, про відповідальних осіб і їхні контактні дані?
- чи канали поширення інформації доступні жінкам і чоловікам різного віку, соціального статусу, місця проживання тощо?
- чи є варіативність каналів отримання інформації: телефон, інтернет, друкована продукція?
- скільки скарг надійшло від громадян щодо неможливості скористатися послугою через економічні, фізичні чи інформаційні перепони (з розподілом за статтю, віком, рівнем прибутку тощо)?

Для оцінки **прийнятності** послуги слід з'ясувати:

- чи не дискримінує послуга та процес її надання користувачів за ознаками статі, віку, фізичного стану (інвалідність), етнічного й соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання тощо;
- наскільки жінки й чоловіки, належні до різних груп, вважають послугу прийнятною з погляду її відповідності культурним нормам і дотримання принципу рівності й недискримінації;
- чи постачальники публічних послуг реєструють скарги й залагоджують проблеми, пов'язані з їх неприйнятністю;
- скільки позовів надійшло до суду від жінок і чоловіків щодо дискримінації за статтю, віком, фізичним станом (інвалідність), етнічним і соціальним походженням, сімейним і майновим станом, місцем проживання під час надання послуги.

Безпечність послуги можна визначити, відповівши на такі запитання:

- чи послуга, процес її надання й інфраструктура, створена для її надання, відповідають правилам безпеки, що діють у відповідній сфері?
- чи існують випадки сексуального домагання й насильства стосовно жінок і дівчат у громадських місцях і закладах, що надають публічні послуги?
- наскільки активно органи державної влади й ОМС докладають зусиль для гарантування безпеки жінок і дівчат у доступі до послуг?

Аби оцінити **адаптивність** послуги, слід визначити:

- як часто послуги оцінюють і переформатовують залежно від змін, що відбуваються в суспільстві під впливом різних чинників (економічних, політичних, кліматичних, пандемічних тощо);
- наскільки публічні послуги адаптовано до потреб жінок і чоловіків, що належать до найвразливіших груп чи проживають у сільській місцевості – за збереження стандартів якості;
- чи розроблено й ухвалено плани надання і швидкого відновлення публічних послуг у надзвичайних ситуаціях.

Для оцінки **гендерної справедливості** слід зрозуміти:

- чи однаково жінки й чоловіки беруть участь у процесі ухвалення рішень щодо формування і планування послуг;
- чи однаковий доступ до послуги мають жінки й чоловіки, що її потребують;
- чи існують специфічні послуги для жінок і чоловіків відповідно до їхніх різних потреб, інтересів, переваг, обов'язків і можливостей;
- чи застосовано спеціальні заходи для зменшення гендерного дисбалансу в доступі до послуг.

ООН Жінки в Україні
вул. Еспланадна, 20 Київ, 01023 Україна
Тел.: +38 (044) 253 59 80

www.unwomen.org
www.facebook.com/unwomenukraine
www.twitter.com/unwomenukraine